

NAHÇIVAN'DA ESHABÜ'L KEHF ABİDESİ VE HALK İNANÇLARI

Çok enteresan bir konu olan 'Eshabü'l-Kehf abidesi meselesi hakkında ilk bilgiler dinimizin ilahi kitabı Kuranı-Kerim'den gelmektedir. 'Kehf suresinde bu olay ayrıntılı, aynı zamanda tartışmalı bir şekilde, soru işareti ile yansıtılmıştır. Belki de bununla ilgili olarak Müslüman dünyasında birkaç 'Eshabü'l Kehf'ler meydana gelmiştir. Sayısı beklediğimizden daha fazla olan bu tür abidelerin, mağaraların bir kısmı hakkında rahmetli Prof. Dr. Faruk Sümer, aynı adı taşıyan kitabında her yönüyle ayrıntılı bilgiler vermiştir. Kendisi İslam dünyasında aşağıdaki 'Eshabü'l-Kehf' abidelerinden bahsetmektedir: 1) İspanya'da Gırnata şehri yakınlarında, Loşa köyünün civarında bir mağara. Bu abide hakkında daha 14. yüzyılda ünlü bilim adamı Ebu Hayyan bilgi vermiştir. 2) Cezayir'de iki yerde bu tür mezar olduğu ve onların ziyaret edildiği belirtilmiştir. 3) Mısır ülkesinde Kahire'de, Mukaddam Dağı'nda bulunan mağara Fatimiler devrinde (10.- 11. yüzyıl) Eshabü'l-kehf mağarası olarak kabul edilmiştir. 4) Ürdün'de Amman yakınlarında Er-Rakim ismini taşıyan mağaranın mevcut olduğunu daha 10. yüzyılda coğrafya alimlerinden El-Mukaddesi haber vermektedir. 5) Suriye'de, Şam'ın güneyindeki Belka yöresindeki Husban köyü yakınında bir mağaranın da Eshabü'l-kehf ismini taşıdığı belirtiliyor. 6) Afganistan'da, Kabil'den Bamyana giden yol üzerinde Upiyan denilen yerde bulunan mezar. Bu mezara kuduz köpekler tarafından ısırılmış olanlar getirilerek mağara arkadaşlarının köpeği Kıtmir'den yardım istenir. 7) Doğu Türkistan'da Turfan'ın 75 km doğusunda Toyok denilen yerde bir mağara ve mağaranın yamacında bir cami birlikte Eshabü'l-kehf adıyla adlandırılıyor. Eshabü'l-kehf olayının Doğu Türkistan'a Mani dini mensupları yahut Nesturi Hıristiyanlarınca getirildiği ileri sürülmüştür (SÜMER, 1989: 26-30).

Anadolu'da iki ilde, İçel'in Tarsus ilçesinde ve Kahramanmaraş'ın Afşin ilçesinde bu mağaranın mevcut olduğu Prof. Dr. Faruk Sümer tarafından tespit edilmiş ve ayrıntılı şekilde incelenmiştir (SÜMER).

Böyle Eshabü'l-kehf isimli mağaralardan, aynı zamanda eski Türk yurtlarından biri sayılan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ndedir. Bu mağara ile ilgili Nahçıvan halkı arasında bir efsane dolaşmaktadır: Eski zamanlarda 12 şehrin sahibi

Doç. Dr. İsmail Muhtaroğlu HAVİYEYEV

Nahçıvan Devlet Ü. Rektör Yardımcısı

olan Dağyunus isimli bir hükümdar varmış. O Nahçıvan'da yaşamış ve burası onun başkenti imiş. Halk onun zulmünden korkar, mabetlere toplaşıp ibadet edermiş. Bundan haber alan Dağyunus halkı bir araya getirerek kendisini Allah ilan ediyor. Halk bu teklifi kabul etmeyince de amansız tedbirlere başvuruyor. Yalnız 6 kişi onun zulmünden kurtulup kaçarak dağlarda yüz tutarlar. Bunun üzerine Dağyunus onları aramaya gider. Fakat 6 kişi, başları Temliha olmak üzere Kıtımir adlı köpekle Nahçıvan yakınlarında bulunan bir dağda kayıplara katışırlar. O andan itibaren söz konusu mağara Eshabü'l-kehf (arapça: mağara sahipleri) olarak adlandırılmaktadır. Güya bu altı kişi bu dağda taşa dönüşmüşler ve şimdi de taş üzerinde onların izleri kalmıştır.

Söz gelişi 12-13. yüzyıla ait kabul edilen Türkçe'ye ilk Kuran tercümelerinden birinde de 'Eshabü'l-kehf' suresi yer almaktadır. Bu surenin Türkçe'ye tercümesinin ilk metinlerinden bir kısmını A. K. Borovkov 1951 yılında yayınlamıştır (TÜRKOLOGİÇESKİY, 1951: 75-76). O eski Türkçe metnin bir kısmını buraya alalım:

Onlar altı baş kişi erdiler. Bu altı kişi terilib kengeşdiler kaçğınğa, ol eldin kaçib tağka yüzlenib bardılar. Bir koyçı üskünge tegdiler, koyçı anlarka ays sizler kimler sizler kayganı barur sizler teb.

Anlar aydılar: biz nime dinimiz adın turur, bu elbudunun dinini tutmaz biz, biz yerni-kökni turudaçı tengigie tabınur mız, burxağa tabınmazmız. Emdi idi azzü-çil hoşnudluknu tileyü barırmız teb, aydılar.

Koyçı aydı; mence nime destur berür mu sizler, sizing birle barsamen; Sizlerni ol yerge başlağaymen kim heç kim erse bilmegey teb, bu tağ içinde bir öngilr bar turur, anga heç kim erse kiril umas, bizge yağı böri bolsa, biz koyların anda kızlerimiz teb, aydı.

Anlar aydılar: rava bolğay teb. Ol koyçı anlar birle bardı. Ol koyçı anlar birle bardı. Ol koyçımng iti bar erdi, it nima banı başladı. Koyçıkı aydılar: itni yanddurğü teb, kayda erse bu it ürgey, bizni tapğaylar teb. Ol itni yandurğalı nece şüirdiler, urdılar, ol it nime yanmadı erse, bir yağaçka bağlab urdılar. Tengri ta 'la kudreti ol it fasih til birle sözge keldi, aydı: ol tengriğe kim sizler hütmiş turur sizler, men yeme bütmiş turmaz

angar, meni munda kodmanglar, eltü barınglar teb, fasih til birle sözledi erse, aceb tudular itning bağıni yazdılar, eltü bardılar; öngürge yüzlenib bardılar. Tengri ta 'la alamu comerd teb atadı takı bir yerde ashabü'lkehf teb atadı, andağ kim yarlıkadı.

Bu metin şunu gösteriyor ki, Eshabü'l-kehf konusunun Türk İslam dünyasında geniş alanda yayılmasının bir nedeni de Kuram Kerim'le ilgilidir.

Bu kısa özetten belli oluyor ki Kur'an-ı Kerim'de adı geçen bu eski abidenin nerede olduğu kesin olarak tespit edilmemiştir.

Nahçıvan'daki Eshabü'l-kehf mağarası hakkında Orta Çağdaki salname ve seyahatnamelerde geniş bilgilere rast ediyoruz. Bu abide çok eski zamanlardan beri halkın kutsal sayıp, ona inandığı bir adak yerine dönmüştür. Aynı zamanda şunu da belirtelim ki, bu mağarada üzerinde güzel neste'lig hattı ile arap dilinde yazı hak edilmiş bir taş konulmuştur. Bu taşın ortasında Kur'an-ı Kerim'den Eshabü'l-kehf suresinin birkaç ayeti aynen kazanmış, taşın etrafında ise Nahçıvan hakimi, Kengerli kavminden Xudakulu Hanın selefi Şükrulla Han hicri 1190 yılının sefer ayında (Mart 1776) babası Xudakulu Hanın şerefine sözler yazdırmıştır. Demek ki 220 yıl önce bu kutsal adak yeri halkın yoğun şekilde ziyaret ettiği bir yer idi. Şunu da belirtelim ki, Eshabü'l-kehf abidesi İslamiyet'ten önceki döneme aittir, zira M.Ö. 18. Yüzyıldan Miladın 2. Yüzyılına kadar olan çeşitli hikayelerin, efsanelerin toplamından oluşan Tevrat'ta Eshabü'l-kehf efsanesi konusunda bilgi verilmiştir.

Bu yüzden söz konusu mağara ile ilgili halk arasında dolaşan efsane ve inanışlar eski Türk inançlarına dayanıyor, onlardan kaynaklanıyor. Bu abidede kutsal mekanlar, mevkiler, objeler şunlardır:

1) Mağara, 2) Cennet bağı, 3) Damçıhan, 4) Kara taş, 5) Kıtımir isimli köpeğin mezarı ve bunun yakınında yükselen kutsal ağaç.

Mağaranın yukarısında bir dere oluşmuştur. Bu dere rutubet-nem fazladır. Bu yüzden burada kuraklığa dayanabilen dağdağan, dergil (itburnu), yabancı badem (fıstık) elma, kara çalı vs. ağaçları bitmiştir. Cennet bağı terimi, deymi de bu vesile ile meydana gelmiştir. Cennet Ba-

ğ'ndaki dağdağan ağacı özellikle kutsal sayılır ve çeşitli niyetlerle ziyaret edilir. Nahçıvan bölgesinde genellikle dağdağan kültü geniş bir şekilde yayılmıştır. Burada dağdağan nazarlık gibi de kullanılmaktadır. Bu konu ile ilgili halk arasında bir rivayet vardır: Bir yaman nazarcı varmış, neyi nazarı değerse hemen ona bir kötülük baş gösterirmiş. Onun bir de komşusu varmış. Bu komşu ile yola çıkmıyorlarmış, bu yüzden de kavga ediyorlarmış. Komşusunun da iyi bir öküzü varmış. Komşu anlıyor ki, nazarcı onun öküzüne nazar değecek. Bu yüzden öküzün bayunduruğunu dağdağan ağacından yaptırıyor. Bir gün komşu yer sularken nazarcı gelmiş ve öküzü nazarlama başlanmış, ama ona bir kötülük yapamamış. Ne kadar uğraştıysa da öküze hiçbir şey olmamış. Sonuçta komşusu lanet gözüne, çık git, onsuz da bir şey yapamayacaksın, zira boyunduruk dağdağalıdandı demiş. Nazarcı kör-peşiman çıkıp gitmiş.

Eshabü'l-kehf deki kutsal dağdağan ağacına beşik (ninni) asarlar. Niyet ederler ki eğer bu eşik yırgalanırsa o gelinin çocuğu olacak.

Eshabü'l-kehf abidesinin giriş kısmında bir mezar vardır. Efsaneye göre Dağyunusun zulmünden kaçan kişilerin ardınca koşup gelen ve onlardan bir bile ayrılmayan Kıtımır isimli köpeğin mezardır bu . Şimdi abideyi ziyaret etmeye gelenlerin her biri geleneğe göre buraya yerden bir taş alıp atmalıdır. Söylentiye göre kaçan adamların yanında bir de çoban varmış. Yol ile giderlerken peşleri sıra koşup gelen köpeği görürler. Köpeği kovmak isterler. Ne kadar çaba gösterecekler de köpek geriye dönmez. O zaman çoban köpeğin bacaklarını taşla kırar. Artık köpeğin kendilerini

takip edemeyeceğini sanırlar. Bakarlar ki köpek yine peşlerinde, sürüne sürüne onları takip ediyor. Mecbur kalıp köpeği öldürmek isterler. Köpek dillenip şöyle der: Beni niye öldürüyorsunuz, ben de Dağyunusun zulmünden kaçıyorum. Köpeğin yalvarmalarına rağmen çoban onu öldürür. Yamaca gömüp çomağını da mezarın üzerine saplar. El arasında Kıtımır diye bilinen bu ağaç şimdi de yukarıda belirttiğimiz gibi kutsal mevki olarak ziyaret ediliyor.

Bir abidede kutsal sayılıp bir niyetle ziyaret edilen yerlerden biri de damcıhanadır. Bir mağara biçiminde olan damcıhana belirli niyetle geniş bir alanda ziyaretçi istediği bir yerde duruyor veya oturuyor, eğer tavandan onun tepesine, başına bir damla su düşerse bu o kişinin niyetinin gelecekte gerçekleşeceğini gösteriyor. Her gün burayı onlarca insan ziyaret ediyor. Niyetleri gerçekleşenler burada belirli yerlerde kurban kesiyorlar.

Abidede kutsal olduğuna yöre insanların inandığı ve sık sık ziyaret ettikleri mevkilerden biri de Kara (siyah) taş'tır. Kara taş çeşitli niyetlerle ziyaret edilir. Halkın inancına göre bu taş kutsaldır. O taş bir devenin balaladığma inanılır. Şunu de belirtelim ki eski Türk inançlarının kalıntılarından biri gibi taş inancı Nahçıvan ve yöresinde çok yaygındır. Eshabü'l-kehf abidesindeki bu yassı taş da Türklerin taş inancının bir örneğidir.

İnanıyoruz ki Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti 'ndeki Eshabü'l-kehf abidesi ve onunla ilgili inançların daha derinden incelenmesi Türk kültürü için belirli bir öneme sahiptir.

AÇIKLAMALAR

- i) Güller Renim Kızı, 72 yaşında, ilkokul mezunu, Nahçıvan merkezde oturuyor, ev hanımı.
- ii) Sefereli Babayev, üniversite hocası, 70 yaşında, Nahçıvan merkezde oturuyor.

- iii) Aman Pirkulu oğlu, 76 yaşında, ilkokul mezunu, emekli, Nahçıvan merkezde oturuyor.

KAYNAKLAR

ACALOV, Arif
1988 Azerbaycan Mitoloji Metinleri,
Bakü.

SÜMER, Faruk
1989 Eshabü'l-kehf, İstanbul.
1951 Türkolojiçeskiy sbornik,
Leningrad.